

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС, ФІНАНСОВЕ ПРАВО, ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

УДК 347.736/.738-043.86(477)
DOI <https://doi.org/10.32782/pyuv.v1.2025.15>

Ш. Б. Давлатов

orcid.org/0009-0005-4636-9633

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри правоохоронної діяльності
Університету митної справи та фінансів*

В. О. Трунов

orcid.org/0009-0005-0237-5740

*аспірант кафедри публічного та приватного права
Університету митної справи та фінансів*

ГЕНЕЗА ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ БАНКРУТСТВА В УКРАЇНІ

Банкрутство є важливим інститутом сучасної економіки, який має суттєве значення для забезпечення стабільності фінансових відносин, захисту прав кредиторів і боржників, а також стимулювання економічного зростання. У правовому полі України цей інститут врегульовується низкою нормативно-правових актів, що визначають умови, процедури та наслідки банкрутства.

З моменту здобуття незалежності, Україна пройшла складний шлях у розбудові правової системи, яка регулює процедури банкрутства. Зміни в законодавстві відображали як економічні виклики, так і прагнення гармонізувати українські закони з міжнародними стандартами.

Тема правового регулювання банкрутства в Україні досліджувалася багатьма науковцями та експертами, серед яких можна виділити таких провідних фахівців, як Булижин І.В., Опенько Д.А., Рудика В.І., Великий Ю.М., Зьома О.Д., Кудрявцева В.В., Асеева К.М., Манасян К.Н. тощо. Їхні праці зосереджуються на аналізі законодавства, судової практики, історії, а також на розробці рекомендацій для вдосконалення регулювання в цій сфері.

Стан опрацювання теми відображає певний прогрес, зокрема після прийняття Кодексу України з процедур банкрутства у 2019 році. Однак, залишаються нерозв'язані проблеми, зокрема пов'язані із забезпеченням балансу інтересів сторін, скороченням тривалості процедур та вдосконаленням механізмів санації. Таким чином, тема правового регулювання банкрутства залишається надзвичайно важливою для забезпечення економічної стабільності та розвитку правової системи України.

Насамперед, почнемо розгляд теми даної статті з історичного розвитку законодавства про

банкрутство в Україні. Загалом, у літературних джерелах виділяють шість або п'ять історичних етапів розвитку банкрутства, що, на наш погляд, відповідає дійсності [1, с. 55].

Як і більшість правових інститутів, банкрутство має свої корені в античності. Виникнення грошово-кредитних відносин у стародавніх цивілізаціях спонукало різні народи Сходу та античного світу до розробки механізмів регулювання взаємин з боржниками, які не могли виконати свої фінансові зобов'язання. В той час, як вказано у праці Опенько Д.А., панувала особиста відповідальність боржника без майнового забезпечення: застосовувалися фізичні покарання, родичі боржника могли бути передані в заставу, а також існувала практика продажу боржника в рабство [2, с. 114]. Загалом поняття «банкрутство» походить від двох італійських слів: *banco* – «лавка» і *rotto* – «зламаний». Як ми вияснили, виник цей вислів ще за часів Риму, коли лихварі виконували свої функції за лавами, а потім перекидали чи ламали ці лави, що і стало символом банкрутства [3, с. 127].

У період становлення централізованих держав з абсолютистським режимом змінилося розуміння неплатоспроможності, яка почала вважатися порушенням публічного порядку. Відрізнялись зловмисна неспроможність і випадкова. Неплатоспроможність стала сприйматися як перешкода розвитку комерції, що призвело до запровадження заходів для запобігання правопорушенням у цій сфері. Нове законодавство того часу, відмовившись від феодальних традицій, стало більш лояльним до боржників, не ставлячи їх перед судом як злочинців, і забезпечуючи захист інтересів кредиторів через майно боржника. Принципи гуманізації закріпили

розмежування відповідальності фізичних та юридичних осіб, зокрема, що боржники відповідають лише в межах свого майна. До середини ХХ століття розвивалися ліквідаційні процедури, а у 1915 році Верховний суд США визначив нову концепцію банкрутства, що дозволяла боржникам «почати заново», звільнившись від бізнес-зобов'язань.

Зазначимо, що сучасне регулювання банкрутства бере свій початок у другій половині ХХ століття, коли законодавство стало ґрунтуватись на принципах «прощення боргу» та процесуального плюралізму, що включало процедури відновлення платоспроможності та довірче управління майном боржника.

Наступний період припадає на ХVІІІ століття, в якому значна частина українських земель перебувала в складі Російської імперії, у якій поняття неплатоспроможності й банкрутства з'явилися у 1729 р. у Вексельному статуті. Наступне регулювання зміцнювало свої позиції, створювало та удосконалювало законодавство.

Наступний етап – період Радянської системи управління. У радянський період інститут банкрутства фактично був ліквідований, оскільки соціалістична економіка передбачала державну монополію на більшість видів господарської діяльності. Як вказує автор у своїй роботі, неплатоспроможність підприємств розглядалася тоді як політична або управлінська проблема, що мала вирішуватися через адміністративні механізми [4, с. 49].

З переходом до ринкової економіки після 1991 року, Україна стикнулася з необхідністю створення сучасного законодавства про банкрутство. Перший Закон України «Про банкрутство» був прийнятий у 1992 році. Цей нормативний акт був значною мірою недосконалим і часто змінювався. Основними його проблемами були складність процедур, відсутність механізмів санації та невідповідність міжнародним стандартам.

У 1999 році був прийнятий новий Закон «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом». Він став значним кроком вперед, зокрема, впровадив процедури санації та мирової угоди, однак все ще мав низку недоліків.

У 2018 році Верховна Рада України ухвалила Кодекс України з процедур банкрутства, який набрав чинності у квітні 2020 року. Цей Кодекс не тільки замінив попередній закон, але й став відображенням сучасних європейських підходів до регулювання неспроможності.

Загалом, банкрутство у правовій системі України визначається як неспроможність боржника задовольнити вимоги кредиторів або виконати свої фінансові зобов'язання. Відповідно до Кодексу України з процедур банкрутства (далі —

Кодекс), ми визначили, що поняття банкрутства охоплює як ліквідацію юридичної особи, так і процедури санації та реструктуризації боргу (стаття 1) [5].

Основне значення банкрутства полягає в забезпеченні балансу між інтересами кредиторів і боржника. Воно спрямоване на ефективний розподіл активів, мінімізацію збитків для учасників процесу, а також можливість для боржника почати новий бізнес після завершення процедури. Причини та наслідки банкрутства та неплатоспроможності є різноманітними і включають економічні, фінансові, юридичні та соціальні аспекти [6, с. 260].

Тож, можемо сказати, що правове регулювання банкрутства в Україні здійснюється такими основними актами:

1. Кодекс України з процедур банкрутства – основний законодавчий акт, який регламентує процедури банкрутства фізичних осіб, юридичних осіб, а також фізичних осіб-підприємців.

2. Цивільний кодекс України – регулює договірні зобов'язання та відповідальність боржників перед кредиторами.

3. Інші нормативно-правові акти, включаючи постанови Кабінету Міністрів України, накази Міністерства юстиції, судову практику та роз'яснення Верховного Суду України.

Кодекс України з процедур банкрутства замінив попередній Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом». Головними новелами цього Кодексу є:

– Введення процедури банкрутства фізичних осіб.

– Спрощення процедур ліквідації та санації юридичних осіб.

– Чітке розмежування повноважень арбітражних керуючих, судів і кредиторів.

– Впровадження електронних систем для автоматизації процесів банкрутства.

Процедури банкрутства.

Загальні етапи

Процедура банкрутства в Україні складається з кількох основних етапів:

1. Порушення справи про банкрутство. Справу може бути ініційовано як боржником, так і кредиторами у разі наявності ознак неплатоспроможності. При відкритті провадження у справі про банкрутство за ініціативою кредитора важливою умовою є відсутність спору про право щодо вимог кредитора за заявою якого відкривається провадження у справі про банкрутство. Відкриття провадження у справі про банкрутство за ініціативою боржника відбувається за наступних умов: загроза неплатоспроможності такого боржника; наявність майна у боржника достатнього для покриття витрат,

пов'язаних з провадженням у справі про банкрутство [7].

2. Розпорядження майном боржника. На цьому етапі здійснюється аналіз фінансового стану боржника і формування реєстру кредиторів.

3. Санація. Цей етап передбачає заходи для відновлення платоспроможності боржника. Санацію можна трактувати як відновлення платоспроможності боржника за результатами надання боржнику фінансової допомоги, що мала місце до порушення провадження у справі про банкрутство [8, с. 22].

4. Ліквідація. Якщо санація не є можливою, суд приймає рішення про ліквідацію боржника.

5. Закриття провадження. Провадження закривається після виконання всіх необхідних процедур.

Далі – особливості процедур для фізичних осіб. Важливою новелою українського законодавства є можливість фізичних осіб ініціювати процедуру банкрутства. Основними підставами для цього є [9]:

- винесено постанову у виконавчому провадженні про відсутність у фізичної особи майна, на яке можна звернути стягнення.

- сума боргу перевищує 30 мінімальних заробітних плат.

- існують інші обставини, які підтверджують про те, що у найближчий час боржник не зможе виконати грошові зобов'язання чи здійснювати звичайні поточні платежі (загроза неплатоспроможності).

Варто відзначити, що арбітражний керуючий є ключовою фігурою в процедурі банкрутства. Він виконує функції розпорядника майна, керуючого санацією або ліквідатора залежно від етапу процесу [10, с. 19]. Його основні завдання:

1. Проведення аналізу фінансового стану боржника.

2. Ведення переговорів з кредиторами.

3. Організація продажу майна боржника.

4. Контроль за виконанням планів санації.

Далі. Роль судів у процедурах банкрутства є визначальною. Господарські суди здійснюють контроль за виконанням процедур, приймають рішення про відкриття провадження, затвердження планів санації та ліквідації [11]. Зростання кількості справ про банкрутство в останні роки демонструє актуальність цієї теми.

На завершення розглянемо проблеми та перспективи банкрутства. До проблем можна віднести:

1. Тривалість процедур. Незважаючи на спрощення, процеси банкрутства залишаються тривалими.

2. Низький рівень задоволення вимог кредиторів. Часто кредитори отримують лише частину своїх коштів.

3. Недостатній захист прав боржників. Деякі норми законодавства створюють ризики для фізичних осіб.

4. Відсутність ефективного механізму санації. Часто санація використовується формально, без реального відновлення платоспроможності.

Також, до проблем відносять зниження обсягів виробництва; зростання заборгованості поставальникам, державному бюджету та банкам; затримки з виплатою заробітної плати працівникам; непрогнозована зміна економічного середовища загалом тощо [12].

Проте, можна виділити такі перспективи:

1. Подальша цифровізація процесів. Впровадження електронних реєстрів та автоматизованих систем може скоротити терміни процедур.

2. Гармонізація із європейськими стандартами. Україна прагне до уніфікації свого законодавства з європейськими нормами.

3. Підвищення професійного рівня арбітражних керуючих. Навчання та сертифікація фахівців є ключовим напрямом розвитку тощо.

Підсумовуючи, можемо сказати, що правове регулювання банкрутства в Україні є важливим інструментом забезпечення стабільності фінансових відносин. Попри існуючі проблеми, прийняття нового Кодексу з процедур банкрутства стало суттєвим кроком уперед у розвитку цього інституту. Подальша оптимізація законодавства та практики його застосування є необхідною умовою для забезпечення ефективного функціонування системи банкрутства. Історичний розвиток інституту банкрутства свідчить про його адаптивність до змін, що дає надію на вдосконалення в майбутньому.

Література

1. Булижин І.В. Історичний розвиток неплатоспроможності та банкрутства: компаративний аналіз світового та українського досвіду. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2015. С. 55–58.

2. Опенько Д.А. Історико-правова еволюція інституту банкрутства. *Альманах права*. 2014. С. 414–416.

3. Рудика В.І., Великий Ю.М., Зьома О.Д. Економічна сутність поняття «банкрутство»: причини виникнення та наслідки на підприємстві. *Інфраструктура ринку. Випуск 18*. 2018. С. 127–133.

4. Філіп М.О. Виникнення та розвиток інституту банкрутства в Україні. *Молодіжна наукова ліга. Теоретичне та практичне застосування результатів сучасної науки*. Запоріжжя. 2020. С. 48–51.

5. Кодекс України з процедур банкрутства: Кодекс від 18.10.2018 р. № 2597-VIII. Редакція від 04.01.2025 р. ULR: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597-19#Text> (дата звернення 15.01.2025).

6. Кудрявцева В.В., Асеева К.М., Манасян К.Н. Поняття банкрутства та неплатоспроможності: порівняльний аналіз та досвід іноземних країн. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 4/2024. С. 257–260.

7. Жуков С. Особливості відкриття проваджень у справах про банкрутство щодо юридичних осіб. Верховний Суд України. Касаційний господарський суд. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Prezent_Jukov_2021_06_10.pdf (дата звернення 15.01.2025).

8. Колодійчук Н.Р. Банкрутство як основний інститут відновлення платоспроможності боржника. Курсова робота. Тернопільський національний економічний університет. Юридичний факультет. Тернопіль, 2018 р. С. 43.

9. Банкрутство фізичної особи: наслідки, про які має знати кожен. Центральне міжрегіональне управління міністерства юстиції (м. Київ). 2020 р. URL: <https://centraljust.gov.ua/news/info/bankrutstvofizichnoi-osobi-naslidki-pro-yaki-mae-znati-kojen> (дата звернення 15.01.2025).

10. Хомко Л. В., Яновицька А. В. Правове регулювання банкрутства: навчальний посібник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. С. 280.

11. Жуков С. Роль, переваги, суть процедур банкрутства: новітні тенденції та актуальна практика ВС. Судова влада України. Верховний Суд. 2023 р. URL: <http://surl.li/lcvrct> (дата звернення 15.01.2025).

12. Михальчук Л., Куц В. Теоретичні підходи до виявлення сутності, проблем та наслідків банкрутства підприємств. *Економіка та суспільство* (37). 2022. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-37-30> (дата звернення 15.01.2025).

Анотація

Давлатов Ш. Б., Трунов В. О. Генеза правового регулювання банкрутства в Україні. – Стаття.

Історичний генезис та правове регулювання банкрутства в Україні є одним із ключових інструментів забезпечення стабільності економічних відносин, ефективного функціонування ринкової економіки та захисту прав учасників господарської діяльності. Інститут неплатоспроможності (банкрутства) є невід’ємною складовою наших сьогоденних реалій. Він дає змогу відновити платоспроможність фізичної особи, забезпечити відновлення платоспроможності суб’єктів господарювання або ж провести їх ліквідацію у разі нездатності здійснювати рентабельну діяльність. У статті досліджується історичний розвиток законодавства про банкрутство в Україні, починаючи з перших нормативних актів до сучасного етапу після прийняття Кодексу України з процедур банкрутства. Розглядається сутність і значення інституту банкрутства, основні етапи процедур, включаючи порушення справи, розпорядження майном, санацію, ліквідацію та закриття провадження. Особливу увагу приділено процедурі банкрутства фізичних осіб, яка є новелою українського законодавства.

Важливу роль у процесах банкрутства відіграють господарські суди та арбітражні керуючі, які забезпечують контроль за виконанням процедур, проведення аналізу фінансового стану боржників і ведення переговорів з кредиторами. Окремо висвітлено проблеми,

що виникають у процесі реалізації процедур банкрутства, серед яких тривалість процесів, низький рівень задоволення вимог кредиторів та недостатній захист боржників.

У статті також аналізуються перспективи подальшого розвитку інституту банкрутства в Україні, зокрема, цифровізація процесів, гармонізація з європейськими стандартами та підвищення професійного рівня арбітражних керуючих. За результатами дослідження запропоновані орієнтири щодо розробки змін до Кодексу України з процедур банкрутства. Висновки підкреслюють необхідність подальшого вдосконалення законодавства з метою забезпечення ефективного функціонування цього інституту та досягнення балансу між інтересами кредиторів і боржників.

Ключові слова: банкрутство, інститут неплатоспроможності, правове регулювання, процедури санації, кодекс України з процедур банкрутства.

Summary

Davlatov Sh. B., Trunov V. O. Genesis of legal regulation of bankruptcy in Ukraine. – Article.

The historical genesis and legal regulation of bankruptcy in Ukraine is one of the key tools for ensuring the stability of economic relations, the effective functioning of the market economy and the protection of the rights of economic participants. The institution of insolvency (bankruptcy) is an integral part of our current realities. It enables individuals to restore their solvency, ensures the recovery of solvency for business entities, or facilitates their liquidation in cases where profitable operations are no longer feasible.

The article explores the historical development of bankruptcy legislation in Ukraine, starting from the earliest regulatory acts to the modern stage following the adoption of the Ukrainian Bankruptcy Procedure Code. It examines the essence and significance of the bankruptcy institution, as well as the main stages of procedures, including case initiation, asset management, rehabilitation, liquidation, and case closure. Particular attention is given to the bankruptcy procedure for individuals, which is a novelty in Ukrainian legislation.

Commercial courts and arbitration managers play a crucial role in bankruptcy processes by ensuring compliance with procedures, analyzing the financial condition of debtors, and negotiating with creditors. The article also highlights the challenges encountered in implementing bankruptcy procedures, such as the length of processes, low satisfaction levels of creditor claims, and insufficient protection of debtors' rights.

Furthermore, the article analyzes prospects for the further development of the bankruptcy institution in Ukraine, including process digitalization, harmonization with European standards, and the enhancement of the professional expertise of arbitration managers. Based on the research findings, guidelines for amending the Ukrainian Bankruptcy Procedure Code are proposed. The conclusions emphasize the necessity of further improving legislation to ensure the effective functioning of this institution and to achieve a balance between the interests of creditors and debtors.

Key words: bankruptcy, insolvency institution, legal regulation, rehabilitation procedures, Ukrainian bankruptcy procedure code.